IS-SUNETTI TA' GUZE' MUSCAT AZZOPARDI

Studju Kritiku ta' A. Cremona

ĠUŻÈ MUSCAT-AZZOPARDI—SUNETTI — Ġabra sħiħa bi studju fuqhom tal-kittieb innifsu — Lux Press, 1956. Malta.

Int, ja Sunett, fil-għana Malti tagħna
dont leħnek ma sammajt; bil-għanja tqila
tiegħek fostna kien l-ewwel li semmagħna

leħnek l-Imbħallem u mbagħad fuq it-tifsila
tiegħu, bħala Missier ta' kitba ġdida:
l-Ulied għannewk tal-qalb fl-isbaħ taqbida.

(Lis-Sunett, minn "Leħen il-Malti", 1946.)

Ġietna f'idejna l-ġabra sħiħa tas-Sunetti miktubin mill-Kav. Ġużè Muscat Azzopardi. Isem Ġużè Muscat Azzopardi huwa magħruf biżżejjed bħala prożatur ta' ċertu grad letterarju li jisboq fil-wisa' lill-prożaturi ta' qablu għall-valur klassiku tal-proża Maltija tiegħu magħżula minn dik ta' kittieba oħra, fil-għażla tal-kliem u espressjonijiet frażjoloġiċi jew idjomatiċi, fl-istil, fil-bini sintattiku tas-sentenzi kif ukoll fl-isvolġiment artistiku tas-suġġett. Iżda, barra milli prożatur qawwi, lil Ġużè Muscat Azzopardi nafuh ukoll, fil-kamp letterarju Malti, bħala poeta l-iktar raffinat ta' żmienu.

Sa mill-ewwel snin ta' żgħożitu Ġużè Muscat Azzopardi kien wera ċerta sengħa li jikteb versi bil-Malti, mibnija fuq il-metrika Taljana, fuq forma wisq iżjed letterarja minn dik ta' kittieba sħabu; forma illi lill-Malti bdiet tagħtih libsa ġdida skond ma kien jixraq għal ilsien miktub mill-pinna ta' nies ta' l-iskola. Fost il-poeżijiet li kiteb ta' metru differenti, hemm is-sunetti tiegħu.

Kif jidher, Ġ. Muscat Azzopardi, ma' tul ħajtu, kien ukoll bil-ħsieb li dawn jiġborhom, flimkien ma' versi oħra u joħroġ-

hom stampati fi ktieb wieħed. Jien għadni niftakru meta xi xahar qabel ma għalaq għajnejh jien mort inżuru. Hu kien fis-sodda jqalleb u jitgħaxxaq bil-ġabra ta' poeżijiet tiegħu li kellu f'idejh miġburin ġewwa qoxra ta' librett: "Jiddispjaċini," qalli hu, "li iktarx ma jkollix ix-xorti nara dawn il-poeżijiet stampati fi ktieb." U għalkemm fittixt inqawwilu qalbu huwa deher li kellu qalbu maqtugħa li għad itemm xewqtu.

L-istudju tiegħu fuq is-sunett fil-bidu tal-ġabra tas-sunetti juri biċ-ċar li dan kien il-ħsieb tiegħu, għallinqas għal dawn ix-xorta ta' versi, li issa wliedu, Ivo u Ġino, b'għożża kbira lejn it-tifkira għażiża ta' missierhom u l-mertu letterarju tiegħu ta' kitba Maltija, ħasbu biex ġabruhom u wrewhom id-dawl kif kien jixirqilhom.

L-istudju ta' Ġ. Muscat Azzopardi fuq is-sunett Malti juri wkoll illi *qabel is-sunetti tiegħu*, li kien jikteb u jistampa 'l hawn u 'l hinn, ma jidhirx li kien hemm wisq min ittanta jikteb din ix-xorta ta' poeżija bil-Malti, u għalhekk l-awtur deherlu li kellu jagħti lill-kittieba ta' versi bil-Malti xi ħjiel fuq il-kitba tas-sunett Malti. Li! Ġ. Muscat Azzopardi nistgħu storikament inqisuh li kien l-ewwel wieħed li ta forma klassika fir-ritmu u fil-ħsieb lis-sunett Malti. Qablu ma jidhirx, infatti, li kien hemm wisq oħrajn li kitbu sunetti ħlief 'l hawn u 'l hinn xi tlieta jew erbgħa, fosthom De Soldanis li fil-manuskritti tiegħu kien ħalla miktub is-sunett akrostiku b'ġieh Dr. Ludovico Coltellini (1760), kittieb ieħor li ma nafux ismu, u li s-sunett tiegħu jidher (bla isem) fil-ġurnal l-*Arlekkin* (Nru. 42, 1838), u Ġan Anton Vassallo, li kiteb xi żewġ sunetti, wieħed minnhom bl-isem ta' "Is-Sena l-Ġdida" (ara "Leħen il-Malti", Lulju-Diċembru, 1951, paġ. 96). Dawn il-ftit sunetti li semmejna huma kollha neqsin mit-teknika meħtieġa, dgħajfin fil-ħsieb u fil-għażla tal-kliem, għalkemm is-sunett (bla isem) fl-*Arlekkin*, jidher li hu miktub minn id imħarrġa għal dik li hi forma u ħsieb li jolqtuk meta tqis iż-żmien li fih inkiteb. Kien Ġ. Muscat Azzopardi li ta lis-sunett Malti l-libsa ġdida li biha fil-letteratura Maltija s-sunett deher li jista' joqgħod ma' ġenb dawk ta' ilsna oħra.

Għalkemm is-sunett huwa forma metrika li sa l-aħħar tas-seklu dsatax u l-bidu tal-għoxrin kienet ħaġa ġdida fil-poeżija Maltija, kif semmielna Ġ.M.A. fl-istudju tiegħu fuq is-sunett Malti, il-poplu illetterat, kull xorta ta' poeżija okkażjonali jsej-

ħilba sunett. Ir-raġuni, Ġ.M.A. ma jagħtihiex; għandna naħsbu, iżda, li dan l-isem mogħti għal kull xorta ta' poeżija mill-poplu illetterat twieled ma' l-ewwel poeżija li nzertat kienet sunett għal xi qaddis f'xi festa. U min seta' jkun l-awtur ta' dawn is-sunetti bikrija, il-poeta ta' dak iż-żmien mhux il-bogħod minna, jekk mhux l-istess Ġużè Muscat Azzopardi, jew xi ieħor ta' żmienu?

Bħalma diġà semmejt, ir-raġuni li Ġ. Muscat Azzopardi, fil-ġabra ta' sunetti li hejja, kiteb dan l-istudju didattiku fuq is-sunett Malti, skond il-fehma tiegħi, hija l-għaliex, għallinqas fi żmienu, is-sunett ma kienx ilu magħruf fil-prosodija Maltija, u għalhekk l-awtur deherlu li tkun ħaġa ta' fejda għall-qarrej li jagħti qabel xejn tifsira tal-għamla prosodijaka ta' dawn ix-xorta ta' versi. It-tifsir tekniku ta' Ġ.M.A. fuq il-kitba tas-sunett jiġbor fi dak kollu li hu meħtieġ għal dak li hu ritmu, taqsim ta' versi, għażla ta' kliem, ħsieb u aċċentwazzjoni, u dana kollu fuq il-fasla tas-sunett Taljan li s'issa, kif jidher, l-iktar fost il-poeti xjuħ, mexa s-sunett Malti.

Meta wieħed jifli s-sunetti ta' Ġ.M.A. u jibda minn dawk il-bikrija (u meta ngħid *bikrija*, inqis li qed inxebbaħ l-frott bikri mas-sunetti bikrija tiegħu) sa dawk li għaddew mill-magħsar tal-moħħ imkemmex tal-poeta u nxebbaħhom ma' dawk li nkitbu minn oħrajn qabel, kif ukoll fi żmienu u wara żmienu, wieħed għandu jara li s-sunetti li nkitbu qabel, flimkien ma' dawk li nkitbu minn Ġ.M.A. u minn oħrajn ta' warajh, jippreżentaw kwadru ta' svilupp letterarju li jibda sew sew minn l-ewwel tletin sena tas-seklu dsatax u baqa' jikber sewwa sa nofs dak is-seklu meta l-poeta tagħna kien għadu kemm fetaħ għajnejh għad-dawl tax-xemx tad-dinja ġewwa l-fisqija u l-poeżija ta' Ġan Anton Vassallo kien ilha tinkiteb, u s-sunett li naqraw fl-*Arlekkin* kien ilu li deher mal-ħmistax-il sena. Bejn is-sunett ta' Vassallo "Is-Sena l-Ġdida", u l-ewwel sunetti ta' Ġ.M.A. hemm qabża ġmielha sew fil-ħsieb, sew fil-kliem kemm fl-istil u fil-forma kostruttiva. Is-sunetti ta' Ġ.A. Vassallo l-aktar li tgħollih it-terzina ta' qabel l-aħħar, fejn, kif jinnota G. Cassar Pullicino fil-"Leħen il-Malti" ta' Lulju-Diċ. 1951, Nru. 245-250, tidher li għandha xebh mat-tieni biċċa ta' l-*Innu Malti* ta' Dun Karm. Il-qabża mhux hekk kbira bejn is-sunett Malti fl-*Arlekkin* (1838) u dawk ta' Ġ.M.A. li jidhru fl-ewwel faċċati tal-ġabra.

Il-karatteristika ta' sunett tajjeb, imsejjaħ "piccolo poema" (Boilaeau) huwa li s-suġġett irid ikun *għoli* u *mhux volgari*, suġġett ta' dak il-kobor li jkun miktub bla tiġbid u ifilsa, bla kliem żejjed u tagħwiġ u tagħtib fil-ħsieb; il-ħsieb jibda mill-ewwel strofa u jibqa' sejjer miexi minn strofa għal oħra bħal ilma ġieri bla ma jeħel fi żrara waħda li tiksru sa l-aħħar, b'għeluq li fih l-aħħar terzina tiġbor is-sustanza ta' l-argument. Dawn il-kwalitajiet, għandna nistqarru, ma nsibuhomx kollha fl-ewwel sunetti miktubin minn Ġ.M.A.

Fil-ġabra tas-sunetti ta' Ġ.M.A. insibu tiżwiq fil-forma metrika, li ma nsibuħx il-lum fil-versi tal-poeti Maltin ħlief f'ħaġa waħda fejn minn sunett Petrarkesk xi wħud mill-poeti żgħażagħ iħobbu jaqilbu għas-sunett Shakesperjan.

It-tiżwiq fil-metrika tas-sunetti ta' Ġ.M.A. qajla nsibuh fil-poeżija Taljana ħlief iktarx f'xi antoloġiji qodma. Għalhekk mas-sunetti tal-ħdax-il sillaba nsibu sunetti b'versi qosra tal-għaxra, tad-disgħa, tat-tmienja, tas-sebgħa, tas-sitta, u, saħansitra tal-ħamsa u ta' l-erbgħa, li għandhom il-valur artistiku tagħhom meta wieħed jistudjahom u jinnota fihom kif il-versi jimxu sewwa mal-ħsieb bħal dgħajsa tielgħa u nieżla mal-mewġa tal-baħar.

L-iktar, imbagħad, li jolqot f'dan ix-xorta ta' sunetti huwa l-għeluq tas-sunett, li nsibu f'terzini bħal dawn:

(a) "*Le ma nkunx, għax jien is-sabar*
mort jassartu wisq fil-bgħid:
Dfintu m'Ibni ġewwa qabar" (Ħasra ta' Missier).

(b) *U ra 'l Marija*
ġo ħdanha tbennen
'l Alla tarbija. (Fuq il-Karmelu).

(ċ) *Tneħħi driegħek*
qatt minn fuqi...
....
ħalli miegħek
ikun tluqi
għas-Smewwiet. (Talba Ċkejkna)

Is-sunett b'versi qosra nsibuh iktarx miktub minn poeti ta' qabel is-seklu dsatax, iżda mbagħad insibuh ukoll fiż-żmien ta' wara b'versi qosra u ħfief li jaqblu mas-suġġett. Dan il-metru

għalhekk, fil-versi ta' Ġ.M.A., insibuh b'sengħa u reqqa kbira fis-sunetti "Is-Seba' Weġgħat ta 'Marija", f'"Għamil il-Hniena" u f'"Imħabba ta' Missier", versi miktubin, biċċiet minnhom fl-istaġun bikrija tal-kitba tiegħu poetika.

Xorta ta' sunett li jitbiegħed minn dak tal-għamla Petrarkeska, huwa s-sunett bid-denb li hu msejjaħ Bernesk mill-poeta Berni fis-seklu sittax, miktub bi stil ċajtier jew satiriku. Dan insibuħ maħdum minn Ġ.M.A. f'żewġ poeżijiet: "Ġakbin" u "Tweġiba". Ġ.M.A. fl-ewwel wieħed jistqarr hu stess li fih daħħal b'ċajta xi kliem barrani li f'poeżija sata' jiskartah. Stil maħlul u sempliċi li sa ċertu pont joqgħod għas-suġġett miktub filbidu tas-seklu. It-tieni poeżija ta' din il-għamla hija t-"Tweġiba" li kiteb bi tweġiba għal xi versi oħra bil-psewdonimu ta' *Amèn*. Din il-poeżija tkompli b'sunett ieħor bla denb, b'rimi obbligati f'xi versi. Is-sarkażmu f'din il-poeżija huwa ftit skur għall-qarrej li ma jkunx qara l-versi ta' *Amen* li dnub ma nġibux fil-ġabra. Għalhekk dawn iż-żewġ sunetti ta' l-aħħar ma tistax tqis il-mertu tagħhom tekniku.

Fis-sunetti l-oħra sew ta' lewn profan: sentimentali, deskrittiv, kritiku, sarkastiku; kemm ta' lewn reliġjuż, mill-ewwel snin tas-seklu għoxrin sa mewtu, Ġ.M.A. wera li t-teknika talversi tiegħu mxiet mal-mixja 'l quddiem tal-koltivazzjoni tal-Lsien Malti fost il-kittieba tal-Malti, kif ukoll fost dawk li imħajrin minnu, mat-twelid tal-ġurnal "il-Habib" li tiegħu kien Direttur, issieħbu ma' l-armata ġdida tal-kittieba tal-Malti li nġabret madwaru u li wara kienu l-pijoneri tal-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti*, li tagħha kien l-ewwel President.

Fost is-sunetti miktubin minn Ġ.M.A. meta l-Musa tiegħu ma' għeluq s-seklu dsatax bdiet turi teknika ġdida fil-versi tiegħu, insibu dak li kiteb fl-aħħar tas-sena 1899 lill-ħabib tiegħu Annibale Preca bl-isem ta' "Sejħa t'Alla" bi tweġiba għal sunett li dan kien iddedikalu, kif Ġ.M.A. igħid f'nota *b'sinjal ta' paċi* wara xi għilt ċkejken bejniethom fuq il-kitba tal-Malti. Dan issunett *jibda bl-istess vers* li bih kien għalaq is-sunett tiegħu Preca. Band'oħra f'dan in-numru ta' "Il-Malti" inġibu s-sunett ta' Preca bit-tweġiba ta' Ġ.M.A.

Min jaqra dawn iż-żewġ sunetti għandu jsib id-differenza fl-istil, fil-kostruzzjoni u fit-teknika tal-bini u ħsieb bejn is-sunett ta' Preca u dak ta' Ġ.M.A.

Preca ma kienx il-poeta klassiku, iżda l-poeta liriku, sempliċi u ħafif, tal-ħrejjef ta' Esopu, bħalma, sa ċertu pont kien sieħbu ta' dak iż-żmien Ġan Anton Vassallo.

Fost is-sunetti l-oħra ta' G.M.A. ta' min isemmi għall-qawwa tal-ħsieb, għax-xbihat poetiċi, għall-vers mexxej u sod, u għal kostruzzjoni magħquda u kliem magħżul is-sunetti: *San Ġuda Taddew* li jagħlaq b'din it-terzina: *"U ktibt, terraqt, batejt is-surat-xu hieni / talli xandartu ħadt il-mewt qalbieni / ...l-ieħor bħal tiegħek ma kellux ħlief ismi!"* b'xebh li jtiegħem is-sustanza tas-sunett kollu; *San Pawl*, li jagħlaq b'dan il-vers hekk sintetiku u qawwi: *"li għamel Alla miegħek għamilt magħna"*; *San Bartilmew*, sunett ħaj fid-deskrizzjoni, magħqud fil-ħsieb u ħini tal-kliem b'antitesi ta' ideijet li jagħlqu sabiħ b'dawn iż-żewġ terzini: *"Imm'Hu ħiemed u qawwi daqs il-ħnejja / li tarfa' t-toqol kollu ta' l-imramma, / bil-maħfra, bħal Ġesù, ħallas l-inkejja". — "U ħass bħal fwieħa ta' Susan għaddejja, / u ruħu fuq xofftejh, dan il-kliem samma': / 'Il-Lhud għamlu wisq iż-jed lill-Mulejja' "*; *San Franġisk* li fih deskrizzjoni storika tal-ħajja sekulari ta' dan il-Qaddis u jagħlaq b'dawn it-terzini hekk figurattivi u karatteristiċi:

Tgeżwer fi xkora, ħażżem qaddu b'ħabel,
u, imkebbes bin-nirien ta' mħabba ġdida,
għarraq fit-tbatijiet il-hejm ta' qabel.

Imbagħad li demmu jxerred dlonk ittallab:
u Kristu, biex jurih li xewqtu jridha,
'il ġismu b'ħames vleġeġ miegħu sallab.

Imma fost is-sunetti reliġjużi ta' Ġ.M.A., jibqgħu, biex ingħid hekk, monumentali fil-fehma tiegħi, iż-żewġ sunetti fuq "San Ġwann", l-ewwel wieħed li jagħlaq b'dawn il-versi sentimentali u li jpinġu l-imħabba ta' Ġesù lejn id-dixxiplu għażiż tiegħu:

u, l-aħħar lejl li kellhom flimkien jidhru,
biex aktar juri kemm kien għażż għamilu,
Ġesù ħallieh imidd rasu fuq sidru.

u t-tieni li jibda fuq il-kwadru ta' qabel b'din l-istrofa:

Min jaf Ġanni s-sajjied x'taħbit ta' mħabba,

kif kien mimdud fuq dik il-Qalb, x'ħass f'qalbu!
Min jaf x'tagħlim ta' ġenna f'ruħu trabba
min-nifs għażiż ta' Dak li l-kiefra sallbu!

Versi oħra maħdumin mill-pinna mħarrġa tal-poeta veteran u li juru fih il-karatteristika tal-poeżija klassika tiegħu u li tagħżlu mill-poeti ta' qablu u minn xi wħud ta' żmienu li kienu għadhom mexjin fuq il-falsariga tal-metrika popolari Maltija, ħuma dawk li naqraw f'dawn is-sunetti: *Fil-Mewt tal-Patri Majjistru Wiġi Tonna Barthet; Lil Ġimu tiegħi; Marsaxlokk; Il-Bniedem; Tama f'Alla; Jesu Christe.*

Ġ.M.A. kien poeta varjat skond iż-żmien li għadda minnu. Fil-ħajja letterarja tiegħu naraw li għadda minn żewġ staġuni—dik ta' meta l-Malti kien għadu fin-nieqa tal-letteratura, u jekk kien hemm wieħed fost il-kittieba li kellu l-akbar sehem fiha, u wera li l-Malti għad jikber kien hu. Kien hu li ma staħax, bħal xi oħrajn, ibill il-pinna tiegħu fil-linka sewda tal-Malti mkasbar minn sħabu dak iż-żmien; kien hu li minn dik l-epoka beda jaħdem u baqa' jaħdem biex jiftaħ it-triq għall-koltivazzjoni tal-Malti, bil-ġurnaliżmu apolitiku, profan u reliġjuż u bil-kitba tiegħu novelliera u romanzeska u ta' poeżija wisq iżjed xierqa minn dik li sa dak iż-żmien kienet inkitbet.

Fil-versi ta' din l-istaġun naraw li l-poeżija tiegħu kienet iktarx ta' xeħta lirika ħafifa, mexxejja, iżda iktarx popolari milli akkademika. F'din il-poeżija għandna nistqarru li għandu xi ġawhra ta' min igħożżha u li tista' toqgħod f'antoloġiji għas-sentimenti ġenwini u kwadru naturali mfisser bi kliem sempliċi li jixirqu lis-suġġett bħalma hi l-poeżija "Mħabba ta' Missier" miktuba fl-1888, jiġifieri meta Ġ.M.A. kellu 25 sena.

Fit-tieni staġun tal-ħajja letterarja tiegħu naraw f'Ġ.M.A. il-poeta ta' sengħa mħarrġa bi stil aktar sod u ħsieb iktar meqjus bħalma jidher mis-sunetti li kiteb mill-1908 'il quddiem. Kien hemm min qal li l-poeżija ta' Ġ.M.A. għamlet iż-żmien tagħha u rabbiet l-għanqbut, u li meta xxebbahha ma' dik ta' poeti li nibtu ma' l-aħħar snin ta' ħajtu u wara, ftit jew wisq tinkifes.

Kull poeżija bikrija għandha xi mindaqqiet it-tajjeb u l-mertu tagħha u ta' min japprezzaha. Min jaħseb xort'oħra juri li ma għandux sens ta' proporzjon fil-kriterju letterarju ta' moħħu. Hu x'inhu n-nuqqas jew it-tajjeb fil-poeżija

ta' G.M.A. nistgħu ngħidu biss illi kieku ma kenitx il-poeżija ta' Ġ.M.A. li influwenzat u ħeġġet l-imħuħ u l-qalb ta' oħrajn li kienu jħossu fihom, bħalma kien iħoss hu, il-qawwa tal-ġenju u tal-vampa poetika kieku ma kienx ikollna poeti bħalma huma Dun Karm u Cuschieri, bħalma mbagħad il-poeżija ta' dawn wara żmien influwenzat u ħeġġet il-moħħ u l-qalb ta' oħrajn bħal Rużar Briffa, Anton Buttigieg, Patri Delia, u ma' dawn il-poeti żgħażagħ fosthom Ġorġ Pisani, Dun Frans Camilleri, Ġużè Chetcuti, Karmenu Vassallo, Mary Mejlaq, Marċell Mizzi, Ġorġ Zammit u xi oħrajn li qegħdin iżejnu u jkabbru bil-versi ġodda u qawwija tagħhom il-patrimonju tal-letteratura Maltija.